

Centenarul comediei „O noapte furtunoasă”

În istoria teatrului nostru, întâia reprezentație a comediei *O noapte furtunoasă*, la 18/30 ianuarie 1879, este o dată istorică: ea consfințește începutul dramaturgiei noastre originale și triumful realismului pe scena Teatrului Național din București. Cântă la Iași, cu ocazia celei de a XV-a aniversări a societății literare „Lumina”, înainte de banchet, piesa strânse admirația unanimă, eveniment nou în cadrul atât de pretențiosului for al judecăților estetice. Subiect românesc, originalitate deplină, tipuri vii, replici memorabile, umor irezistibil, niciodată aceste calități nu se mai întruniseră într-o încercare dramatică autohtonă. Tânărul ei autor, care a ținut să nu figureze pe afiș, se remarcase, sub același anonim, ca autor al excepționalei tălmăciri a tragediei în versuri *Rome vaîncuc* de D. Parodi, după ce, fără semnătură, publicase în cotidianul „România Liberă” curajoasa „Cercetare critică asupra teatrului românesc”, în care înfierase pletora de piese, pretins originale, din repertoriul nostru dramatic, în realitate, nemărturisite adaptări sau chiar plagiate. Cu toate acestea, presa a făcut oarecare atmosferă în ajunul premierii, deoarece se știa că va avea loc un eveniment teatral. La premieră nu aș putea spune cîți din strălucita distribuție au avut trac, dar știu că autorul a trecut prin gama tuturor emoțiilor. Iată ce scria fiica cea mai mare a lui Barbu Bălcescu, Zoe, surorii ei, Olga, *post festum*:

„Ieri seară am fost la teatrul român, alde Rosetti, Maioreșcu, Kremnitz și noi distribuții în trei loje, se juca în premieră *O noapte furtunoasă*, comedie de Caragiali, un tânăr autor care se dezvoltă sub aripa (?) protecție a lui Maioreșcu, el veni în loja noastră și ți-era într-adevăr milă să-l vezi palid și tremurînd, blestemînd ceasul în care-i venise ideea să o scrie, totuși teatrul era plin și piesa avu un succes desăvîrșit și meritat. De acolo ne duserăm la invitația lui Maioreșcu să cinăm la ei în cinstea tînrului autor, erau prezenți Zizin Cantacuzino, Eminescu, Slavici, Chibici, Caragiali, Nica (un domn) și cu toții rămăserăm pînă la ora 1 și 1/2 și-ți voi mărturisi că eram atât de obosită, că la fiecare toast ce se ridica,

doream să mă aflu cît mai iute în pat...” (originalul în limba franceză).

În rolul principal, al lui Jupîu Dumitrache Titireă Inimă-Rea, chereștiu, căpitan în garda civică, a jucat, fără strălucire, actorul ieșean I. Panu; Nae Ipîngescu, ipistat, amic politic al Căpitanului, a fost interpretat de excelentul comic Ștefan Iulian, Chiriac, teșghetar, om de încredere al lui Dumitrache, sergent în gardă, de eminentul jume-prim Gr. Manolescu, Spiridon, băiat pe procopescală în casa lui Titireă, de Aristița Romanescu, în travesti, Rică Venturiano, arhivar la o judecătorie de ocol, student în drept și publicist, de irezistibilul comic D. Mateescu, Veta, consoarta lui Jupîu Dumitrache, de doamna Dănescu, iar Zița, sora ei, de frumoasa Anișoara Popescu.

Așa cum a relatat Zoe Mandrea, reprezentația a decurs în chipul cel mai satisfăcător pentru public și autor, care a fost sărbătorit după succesul reprezentației, peste așteptările lui.

Reacțiile presei au fost însă necorespunzătoare. În „Timpul”, ziarul la care colabora, alături de Eminescu și de autor, I. Slavici nu și-a putut înfrîna prejudecățile de ordin etic, sub cuvînt că adulterul, săvîrșit în mod transparent de Veta și Chiriac, trebuia musai să fie nu obiect de comedie, ci de tragedie, și tot musai va să fie sancționat fără cruțare. Alt glas, de mai zgometos protest, a fost acela al gazetarului francez Frédéric Damé, fost codirector, împreună cu Caragiali, al ziarului „Națiunea”, dar apoi victimă al aceluiași, în mai sus numita „Cercetare critică”, în calitate de autor dramatic neoriginal. În numele aceluiași principii morale, Damé condamna piesa în cronica lui din „Românul”, apărută a doua zi după premieră, cu acest final: „Dacă aveți de gînd să mergeți la teatru cînd se va reprezenta *O noapte furtunoasă*. Lăsați-vă acasă nevestele și fetele”. Din cronica mai obiectivă a anonimului de la cotidianul „Binele public”, aflăm că piesa suferise cîteva tăieri „operate de comitetul teatral”. Așadar, Caragiale suferise, desigur nu fără greutate, acceptînd acele pretenții ale cenzurii interne, însă nu a mai fost la fel de răbdător, cînd,

la a doua reprezentație, a văzut că directorul general, Ion Ghica, fără să se consulte cu dinsul, i-a făcut piesei alte amputări. Ca urmare, a doua zi, a intrat neanunțat în biroul direcției, unde se aflau Ghica și un prieten, dar, la protestul său, a fost invitat, pe franțuzește, să iasă. În aceeași limbă, tânărul i-a răspuns priintr-o insultă și a ieșit, hotărât să-l provoace pe șeful instituției la duel — fapt de la care l-a îndepărtat Titu Maiorescu, care l-a asistat. Însă, în calitate de jurist, la redactarea petițiilor de protest și de invitație de a se relua piesa în textul de la premieră. Trebuie să menționez însă că a doua reprezentație, mai bănuoasă sub raportul „rețetei”, a fost tulburată de fluierările și țipetele unor onorabili membri ai gărzii civice, așități cum că, în comedie, această vajnică organizație paramilitară, devenită anacronică după victoriile armatei noastre pe cimpurile Bulgariei, fusese „insultată”. Caragiale a povestit astfel pătania, de pe urma căreia scăpase teafăr :

„Mi-aduce bine aminte de cînd s-a jucat pentru prima oară *Noaptea furtunoasă* la Teatrul din București. Ce indignare din partea patrioților! Un ziar patriotic, a doua zi, mă denunța tuturor bunilor români ca pe un trădător, care denunț străinilor micile noastre mizerii. La a doua reprezentație, am fost fluierat, huiduit și amenințat de o droaie de patrioți din garda civică cu bănie în piața teatrului. Niște tineri ofițeri m-au scăpat de furia poporului. Piesa a fost scoasă din repertoriul teatrului”.

Jucată însă în provincie, de trupe particulare, sau de actori ai teatrelor naționale în vederea „beneficiului”, piesa și-a verificat calitatea, obținind mereu succes. În amintirile Aristiței Romanescu, după reprezentația de la Turnu-Severin, Maiorescu l-a invitat din nou pe Caragiale, la un supău cu șampanie, spre a-i sărbători bătălia teatrală câștigată, în care nu a fost în cauză valoarea comediei, unanim recunoscută, ci unul din obiectivele ei, garda civică, devenită un abuziv instrument politic al partidului liberal. Mai trebuie menționat că Ștefan Vellescu, profesor la Conservatorul de artă dramatică, a introdus în programa cursului său fragmente din comedia proserisă. La schimbarea direcției, cînd Ion Ghica a fost numit ministru plenipotențiar la Londra, succesorul său a pus din nou piesa în repertoriul permanent al Teatrului Național din București, dar, în raportul său anual, n-a trecut-o printre lucrările bune, ci printre acelea mediocre, dar care aduc publicul la teatru! Pentru acest lamentabil mod de a vedea, trec sub tăcere numele ilustrului bărbat.

Comedia lui Caragiale a provocat însă un răspuns usturător al lui Eminescu către același Frédéric Damé, care se apărase cu succes priu donă măturii scrise, ale unor foști primari de arondisment ai Parisului, de învinuirea ce i se aducea, că ar fi fost comunard. Eminescu a luat act, dar a continuat astfel :

„Oricine ne va putea crede că d. Frédéric Damé e pentru noi o persoană indiferentă, ca oricare alta, înceit, pe cîtă vreme nu va voi a se face observat, n-am fi crezut de-a avea destul talent de-a ne ocupa de d-sa.

Poate că autorul *Noptii furtunoase* ar fi singurul care să-mboghătescă specia „Rică Venturianu”, cu încă un tip. Dumnezeu umple lumea cu ce poate și n-avem ceartă cu cerul. Dar pe terenul viclii publice credem din contră că orice mediocritate trebuie descuzată din capul locului și în tot felul, pentru ca n-oi să cuteze pe seama noastră a tuturor o importanță ce nu i se cuvine, chiar dacă nen importanță s-ar mîrgini la scrierea de piese rele”. (Articol în „*Timpul*”, Duminică 8 aprilie 1879, nesemnat și nerețipărit, identificat de noi și citat în ediția *Opere, I, Teatru*, 1959, pag. 546.)

Damé s-a reabilitat ulterior prin lucrări lexicografice valoroase, dar piesele lui, pe tema războiului pentru Independență, incriminate de Caragiale și de Eminescu, ca plagiate și ca niște „vicieimuri”, nu nu mai fost jucate.

O noapte furtunoasă sau numărul 9, așa a fost numită piesa la premieră și în anii următori, pentru bunul motiv că răsturnarea numărului 6 de la poarta caselor jupîului Dumitrache a pricinuit eroarea lui Rică de a o căuta pe Zița la adresa ei, de pe aceeași stradă, de la numărul 9, cu să nimerească peste Veta, să-i facă ei, pe întunerice, nerecunoscînd-o, declarația de dragoste, să fie văzut de pe stradă de Dumitrache și de Ipingescu și să fi fost cit pe aci să cadă victimă „ambitului” celui dintîi, furios că i se înșelase „onoarea de familist”. Numărul buclucaș, prilej de *qui pro quo* în intriga comediei, a căzut din titlu, dar i-a fost cu noroc. În prima versiune, piesa se sfîrșea cu foc la chereșterie, dar cum ea era „asi-guripsită”, nu l-a păgubit pe norocosul soț, convins că onoarea lui de familist rămăsese neatinsă.

Comicul piesei covîrșește latura ei dramatică, eșafodată pe pasiunea tirzie, la vîrstă critică, a Vetei, pentru un bărbat prea tînăr, în care vedea „un copil”, dar nu pentru o dragoste maternă, ci pentru una ardentă, ca aceea a Fedrei. Se pare că încercarea, sinceră sau nu, a lui Chiriac, de a se străpunge cu sponga, a stîrnit ilaritate la premieră. Același este și efectul actual al scenei, iar pasiunea Vetei nu lasă timp publicului să se emoționeze de sincera ei dramă, cu observația milnită a eroinei, că nimeni (din nefericire) nu moare din dragoste.

Ștefan Iulian obținea un succes comic gros cu simpla și repetata vocabulă „rezon”, precum și la lectura, sincopată și agramată, a articolului lui Rică, în „*Vocea Patriotului Național*”.

Aristița Romanescu, care se remarcase într-un rol episodice din *Romă învinșă*, povestește cum a intervenit tatăl ei, actorul C. Demetriad, în travestiul impus de regie :

„În aveam costum murdar, aveam și cizme înmoroiate și șorț reglementar... numai, în loc de păr vilyoi, îmi pusesem niște plete blonde, buclate, iar la obraz eram cea mai delicată doamnăoară de măritat.

— Ce e asta?... Cum se poate... la nita-ți-vă hal!...Vino-neon!

Și mi-a pus mîna în perucă, mi-a zbrîrlit pletele, mi-a scos rîmencula din obraji, m-a murdărit cu creion negru, într-un cuvînt, mi-a dat *le physique de l'emploi*”.

Toate au contribuit, așadar, la sublinierea caracterului realist al comediei: limbaul periferic, delicios *pot-pourri* de radicale stil-cite și de neoașe sintagme sau zicale, caracterele, prîmte pe viu, situațiile, de un baz pină astăzi nestîm, potențate de o autentică *vis comica* a unui genial comediograf.

Au fost și voci, în presa timpului, care au vorbit de caracterul „naturalist” al piesei. Într-adevăr, piesa începea pe prispa casei lui Dumitrache, iar decorul înfățișa un punct de perspectivă al vechilor cartiere bucureștene. Focul de care am vorbit acorda un plus de senzațional, pe linie naturalistă. Dacă aș fi proto-cronist, aș observa că aceste fenomene se petreceau cu puțin înainte de întemeierea teatrului lui Antoine, primul teatralist care a introdus naturalismul pe scenă. Cum însă nu instinctele primare își dau glas în comedie, ci sentimentele omenești eterne, nu aspectele respingătoare ale mizeriei fiziologice, ci aspirațiile sănătoase ale unor oameni normali și sănătoși, calificativul „realism” este mai just decît acela de „naturalism”. Dealtfel, cum un apartenența la o școală literară contribuie la calificarea sau descalificarea unei opere de artă, *O noapte furtunoasă* se lipsește de orice etichetă istorico-literară, înserîndu-se printre operele clasice, în sensul celor durabile, verificate prin trecerea timpului și consensul

unanim al publicului și al criticii (careori concordant). Ca o „poantă” potrivită subiectului, nu e de prisos să amintesc că, într-o minută a conversației lui Caragiale cu Zari-fopol, autorul *Noapți furtunoase* mărturisea: „Mă, Rică sînt eu.» A fost bătut grozav de mitocan, și-a pierdut ochelarii. A făcut apoi cunoștință cu mitocanul; s-a împrietenit cu el. Cumnata mitocanului și un sergent care trăia cu ea îi mijloca înțîlirile cu nevasta mitocanului”. Casa lui conu Dumitrache a fost identificată de regretatul N. Vătămanu, după spusele lui Cosco. Se cunoaște și locul de la cimitirul Bellu — al lui Chiriac. Se mai știe că, înainte de a scrie *O noapte furtunoasă*, simburele acțiunii a făcut obiectul unei anecdote, publicată de Caragiale în microrrevista sa, „Clapomul”.

Izvorul acțiunii, așadar, la criticul din ajun al plagiatelor și adaptărilor nemărturisite, n-a fost literatura, ci viața, propria lui viață, căreia i s-a adăos observația radio-grafică și darul de a învin tipuri și caractere, de a îmbogăți, așa cum s-a spus, oficial stării civile. Generații de-a rîndul au crezut că descoperă prototipul lui Nae Ipingescu, în cutare sau cutare epistolat al vechii poliții. Zadaronică iluzie! Caragiale n-a copiat realitatea, a interpretat-o în spirit creator. Acesta este secretul permanenței opereii lui dramatice, cu toate prevederile șceptice ale contemporanilor opereii și ale generației lui Eugen Lovinescu, care credeau că, prin caracterul tranzitiv al moravurilor studiate, comediele vor fi neînțelese peste *n* ani. Au trecut o sută de ani de la înția reprezentare a *Noapți furtunoase* și, la fiecare nou spectacol din zilele noastre, piesa culege același puternice aplauze. Fără să fi strălucit prin prea mare modestie, Caragiale însuși ar fi fost uluit de succesul postum al opereii lui: o adevărată apoteoză.

documentar • documentar • documentar

(Continuare din p. 5)

Alexandri, Trece și în Muntenia, unde este arestat și trimis, legat, din post în post, pînă la București, unde este eliberat la intervenția comitetului unionist. ● În „O privire retrospectivă asupra teatrului moldovenesc”, Em. A. Manoliu scria, în 1925, întemeindu-se pe numeroasele mărturii ale actorilor bătrîni, că Teatrul Național din Iași a fost unul dintre „mijloacele găsite ca înșălăbile pentru propaganda unionistă, de pe scena căruia se cîntau cuplete unioniste, se intercalau în textele pieselor aluzii sfichiuitoare la

adresa reacțiunii, ceea ce exalta mulțimea, făcînd-o să nu fie scama de amenințările și rigorile administrației”. ● În anul Unirii, Teatrul Național din București număra în trupa sa actori care au făcut epocă: Matei Mîllo, Mihail Pascaly, Frosa Sarandî, Mali Cronibace, Balîța Mihăileanu, Matilda Maior (viitoare Pascaly), I. Wachmann (capelmaistru). ● Într-un imn închinat lui Cuza (cîntat de actorii Teatrului Național din București, pe muzica lui I. Wachmann), Matei Mîllo exprimă (tristă previziune!) teama de tră-

dare. Printre complotiștii de la 11 februarie 1866, vor fi, într-adevăr, destui oameni din anturajul domnitorului! ● Sub puternica impresie a evenimentelor din ianuarie 1859, Mîllo scrie o piesă ocazională, în trei tablouri, care nu s-a păstrat. Primul tablou prezintă discordia politică dinainte de Unire. În tabloul doi erau evocate figurile lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, iar în tabloul trei se înfățișa triumful Unirii, prin alegerea lui Cuza.

Ionuț Niculescu